

● ZIVKO ČINGO:

Hteo bih da se moja kratka diskusija nadoveže na jučerašnju. U stvari to je jedna moja opaska na tu diskusiju. Mi smo juče podstali u kontekstu kulturne politike i to je, mislim, dobro. Izbegavajući svaku definiciju naše kulturne politike, ja bih pitao zašto niko na tu stvar, mislim na kulturnu politiku, ne gleda kao na odnos prema ljudima, prema životu uopšte. Zaista, zašto se na nju ne gleda kao na jedan neminovno odnos koji teži da naše ljude oslobodi onoga što su bili do juče, odnos koji hoće da napravi naše ljude srećnijim, a njihov život sadržajnijim i plemenitijim.

Ja u tom pogledu postavljam pitanje na koje ne tražim odgovor, jer odgovor je jasan. Prosto, ja bih pitao: šta bi bili mi u Makedoniji, da nije bilo te kulturne politike ili, uopšte, tog našeg celokupnog društvenog odnosa? Nešto će možda sa ironijom da primeti: jeste, tako je, i nabriže još Črnu Goru i Bosnu. Ali u toj stvari treba govoriti životno, a ne filozofirati. Mislim, ako se drugačije misli i gleda na

● VELIKO RUS:

Drugarice i drugovi, ja bih danas pokušao da idem onim putem koji mene lično interesuje, a to je da bi se manje govorilo o tome ko je kulturna politika, a više o tome, šta je kulturna politika, jer je možda juče u nekim trenucima zaista ispalilo kao da je danas jedini problem svrgnuti jedan krug birokrata i nadomestiti ga nekim drugim boljim ili širim timom. Ja mislim da je jedna takva debata za nas bespredmetna, jer znamo da se sva pitanja u savremenom društvu postavljaju sadržinski, a ne personalno; jer znamo da i savremeno društvo nije više neki formalni okvir ljudskog zbiljanja nego kompaktni i determinirajući organizam. Društvena funkcija kreira čoveka u mnogo većoj meri, nego što čovek kreira funkciju. Zato mislim da bi morali našu problematiku više usmeriti u ovom pravcu. Konsekventno tome mi bi morali govoriti o kulturi i politici kao praksi, a ne kao o nekom personalnom sistemu, ili nekom zastupstvu. Veoma dobro bi bilo govoriti o politizaciji i depolitizaciji kao objektivnom društvenom procesu, a ne o politici kao subjektivnoj praksi.

Moram kazati da sam bio vanredno uzbuđen kada sam na ovom skupu od strane nekih kulturnih radnika slušao mišljenje, kako treba još uvek afirmirati kulturnu politiku, približavajući je ili čak identifikovati sa samoupravljanjem, dok u Sloveniji kod dela političkih ljudi skoro svakodnevno mogu registrirati misao da je ipak bitan problem kulture i društva, pa i bitan problem naše zajednice u depolitizaciji društva. Mislim da treba baš sa tog stanovišta posmatrati celokupni odnos između kulture i politike. Naime, da li je naša društvena praksa, politička praksa i da li u jednom društvu kao što je naše — i to ne samo s obzirom na njegov cilj, nego s obzirom na njegove stvarne potencije, s obzirom na njegovu stvarnu revolucionarnu tendenciju, koja je uložena jednom opštom ljudskom praksom — da li je moguće govoriti o nekoj široj politizaciji društva?

Da odmah kažem samo jednu reč. Za mene je čak teorijski nemoguće govoriti o demokratizaciji politike. Ostaću već je Marx kazao da nije smislo u demokratizaciji politike. Nama valjda nije stalo do nekolicinu profesionalnih birokrata zamenimo sa čitavim nizom amaterskih. Ja mislim da personalne promene u uslovima nepromenjene socijalne strukture ne znače ništa drugo nego to da će se pomoću neprevaziđene birokratske

taj odnos, tada nam sigurno nedostaje srca i sluha i iskrenog osećanja za ritam na šeg novog života. Ja, drugovi, sasvim odgovorno mogu da kažem: da nije bilo svega toga, da nije bilo tog novog, socijalističkog u celokupnom našem životu, pa i u kulturi, ni Srbija, pa čak ni Slovenija, ne bi bile one što jesu, ni ovde ni igde drugo. Na kraju krajeva, iskreno govoreći, ko je znao ovu zemlju, mislim našu zemlju jugoslovensku, doskoro u Evropi? Revolucija ju je afirmisala i u Evropi i van Evrope. Ona sada svugde živi i deluje. Zabluda je drugačije misli.

Na bih želio da se pogrešno razumemo, nisam ja za to da preskačemo preko pregrada koje je postavila ta ista kulturna politika, jer smo mi i te kako osteli te pregrade, kao što smo osteli i plodove kulturne politike, ali mislim da mi umetnici moramo rušiti te pregrade; moramo graditi naš nov zajednički put. Inače kako bi neko bio umetnik ako misli samo na svoj komoditet koji su eto tobož zagrožili birokrati, pa mu je zato i duh kratak. I našim radnim ljudima nije uvek najbolje, ali oni rade, oni idu napred.

prakse birokratizirati i samu kulturnu radnicu. Kvizisimbioza samoupravljanja i politike značila bi samo omasovljenje birokratizma, odnosno, birokratizaciju samoupravljanja. Mi imamo u Sloveniji primera takve kvzisimbioze: ljudi iz redova kulturnih radnika dolaze na neka rukovodeća mesta i pretvaraju se sami u kulturne političare koji gube karakter i profil kulturnog radnika i postaju birokrate. Samoupravljanje dakle ne bi smeli poimati kao demokratizaciju politike, niti kao političku antitezu dosadašnjoj političkoj praksi a najmanje kao personalnu promenu. Politika, bilo konzervativna ili pak napredna — uvek je alienirani oblik društvene prakse. Mislim da se samo na tom nivou može načelno i sadržinski diskutovati. Kada se borimo protiv politike, mi se ne borimo protiv političara, kao što se ni Marx nije borio protiv Jevreja, jer boriti se protiv Jevreja u buržoaskom društvu apsurdno je ako je samo to društvo ovaploćeno jevrejskom praksom. Isto tako je Kardelj naglašavao da se mi ne borimo samo protiv Staljina i staljinista već protiv staljinske prakse, koja može jednog najboljeg, najdobronamernijeg čoveka potpuno deformisati. Otvora nadična koncepcija borbe na prvi mah izgleda donekle apstraktna, a u istini stvar je drukčija: boriti se protiv osoba znači postati upravo taj protiv koga se boriš — njegova senka, jer biti antiteza neke ličnosti znači sklimatizirati se u njenu praksu i ispuniti se njom. Otuda bezbroj puta realizovana činjenica: pobednik preuzima kulturu poraženog. Mislim da samoupravljanje ne sme postati žrtva takve istorijske logike, a to znači da mora razvijati izvornu društvenu praksu, novu kulturu. Za onoga koji nije nihilista, prema tome, potpuno je nemoguća bilo kakva sinteza ili simbioza samoupravljanja i (kulturne) politike. Samoupravljanje kao model, koji delokalo nije još dominantna praksa, omogućuje baš kao društveni model ekskluzivno drugičaju praksu nego što je dosadašnja kulturna politika.

Drug Indić je dao po mom mišljenju jednu dosta preciznu — iako parcijalnu — karakteristiku politike: politika je tehnika koja pokušava realizovati određene društvene ciljeve. Ovdje se govori o ciljevima i to je za mene interesantno. U našem stoleću, u doba krajnje politizacije (za koju ne znamo da li je već dostigla vrhunac) mi smo nekako navikli da se uvek i svuda postavljaju društveni ciljevi. Navikli smo da društvena akcija ne znači drugo da realizaciju unapred postavljenih ciljeva. Ovakva redukcija društvenog zbiljanja na

aktivističku tehniku, koja tretira celokupni društveni potencijal kao sredstvo za realizaciju nekog cilja za nas je skoro jednako obična činjenica kao i zakon gravitacije. Sasvim smo navikli da se postavljaju ciljevi kulturne prakse, da se kultura planira, a bojim se da ni ideja o planiranju istorije ne zvuči više bizarno, nemoguće i apсурdno. Ali, baš ova bolesna ambicija o rukovanju i planiranju istorije, po tome da bi se istorijsko zbiljanje pretvorilo u proizvodnju istorije a društvo u tvornicu koja tu istoriju proizvodi, u našem stoleću nije bila tako retka. A baš ta ideja znači politizaciju društva — pretvaranje društvene prakse u političku tehniku.

Ja bih isto tako želio odmah podvući da se odlučno ne slažem sa nekim drugovima koji su kazali da Program Saveza komunista Jugoslavije determinira razvoj istorije, odnosno postavlja neke finalne istorijske ciljeve. Ja mislim da Program Saveza komunista Jugoslavije postavlja pre svega neke osnovne principe komuniciranja, a ne neki istorijski cilj, analogno kao što ni Marx nije komunizam shvaćao kao neko konačno stanje, nego kao realni društveni proces nadvladavanja postojećih društvenih protivstojanja.

Politika kao model one društvene prakse koja pokušava sve društvene resurse, kako materijalne tako i personalne, pretvoriti u nekakvu sredstvenost, u nekakav objektivitet kojim treba realizirati unapred postavljeni cilj — mislim da takva praksa nema nikakve veze sa marksizmom, nikakve veze sa socijalizmom, nikakve veze sa jednom višom samoupravnom kulturom. Taj je model društvene prakse samo rudimentarni ostatak jednog evropskog konstruktivističkog aktivizma koji primitivizira čitavu društvenu delatnost baš zbog toga što živi istorijsku materiju pretvara u sredstvo nekih fiksnih apriornih ciljeva.

Uzmimo konkretan primer. Jučerašnji sastanak uzetu za ilustraciju. Mislim da je bar drugi deo jučerašnjeg sastanka pokazao izvesnu ili čak veoma visoku socijalnu kulturu, možda ne toliko po sadržinskim momentima koliko po izvanredno spontanosti organizovanosti. Za političku praksu sastankovanja karakteristično je da postoji glavni referat koji determiniše cilj sastanka, onda slede koreferati, koji apliciraju osnovne teze na pojedina područja, a na kraju ima nekoliko diskutana koja ilustruju i afirmišu cilj na konkretnim primerima. Mi smo navikli na tako konstruiranu društvenu praksu. Ali baš takvom konstrukcijom dolazi do kraj-

nje semantizovanosti svih problema, dolazi do krajnje nemotiviranosti i neubedljivosti; to pak nisu samo simptomi nefunkcionalnosti političke prakse u jednom revolucionarnom društvu već i simptomi sadržinske pauzalizacije iz koje proizilazi i pauzalizirana praksa, a rezultanta jeste nizak stupanj socijalne kulture. Ono što se juče ovde dešavalo bilo je već nešto drugo. Glavnog referata nije bilo, iako kao član organizacionog odbora mogu kazati da smo bili baš zbog toga u priličnim sumnjama. Nismo bili sigurni da će bez toga doći do smislaone sredine i sadržinski celovite diskusije. Kao što vidite ipak smo to juče postigli. Deduktivni sistem kompenziranja je zajednička zainteresovanost za temu.

● ZIKA BERISAVLJEVIĆ:

Voleo bih ako bi drug Veljko Rus, posle ovog zanimljivog ali nedorečenog izlaganja, mogao nekako da iskaže koncizno svoje osnovne dve-tri teze. Naime, čini mi se da su se one izgubile u digresijama, kojih je u njegovom izlaganju bilo dosta. Ako, na primer, može da kaže kakav je, onda, po njegovom mišljenju, odnos između politike i samoupravnosti (u nekakvoj praktičnoj i konkretnoj relaciji), da li je to nešto što se međusobno isključuje, što jedno nad drugim vrši nasilje, ili pak — što još dugo naužno mora da ima uzajamnu vezu i da se prožima? Ja, naime, stalno imam utisak da se tu neki odnosi nerealno postavljavaju, jer se misli da je moguće u savremenom društvu, za koje nauka s razlogom tvrdi da je totalno politizirano, a u velikoj meri i etatiističko, odjednom, samo na planu kulturnog života, izvršiti totalnu depolitizaciju. Naime, mislim da zahtev za depolitizacijom kulture ima svoge opravdanja, svoj rasplni rezon, ali — on se mora ostvarivati još uvek politički, sve dok društvo bude nosilo obeležje političkog društva. Dakle, to je realno ostvarivo tek onda kada se čitavo društvo emancipuje od politike, tj. kroz sam proces društvene depolitizacije, a ne pre. Dakle procesom, a ne — na mah. Jer, kultura nije ni izvan, ni iznad društva, ni po čemu — pa ni po tome, nego je konstitutivni deo sveukupnog društvenog razvika, revolucionarnog ili nekakvog drugog, zavisi od konkretnih istorijskih okolnosti. Eto, voleo bih da mi se to razjasni — da bih mogao da procenim da li se radi o nesporazumu, ili o suštinskim razlikama naših shvatanja.

79764999 drugi dan

IVAN ČAPOVSKI 10-7458983 kiša, po kiši vera

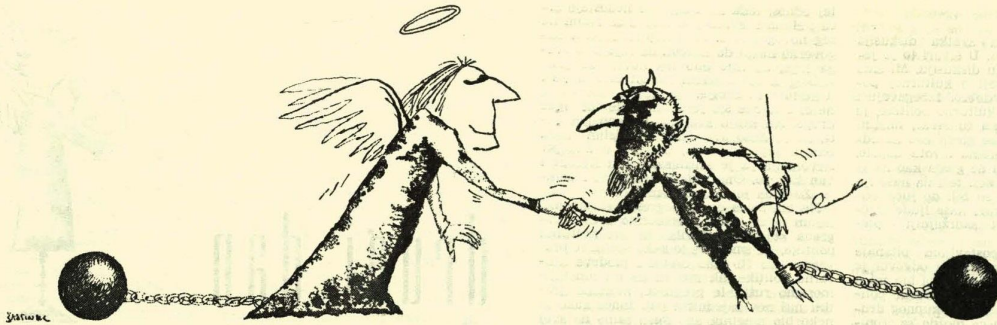
Kiša pada na moje i tvoje ludilo I po srcima sva napisana sva imena ljubavnika. Kiša nosi oči u duši Kao ranu zbog nespavanja u zlatnoj postelji. Oči nose kišu u ljubav. Kao mali dar greha. A ja za tebe devojčicu u pantalonama I zamišljam bezumlje kao stih. Koji treba da uništi vatru Da bi ti bila kiša u krvavim ljiljanima I u mojoj zapaljenoj fotografiji. Ti gledaš u kišu, Ja gledam u tvoju ljubav. Kiša prelazi preko pesme Kao linija od zlata, Ja prelazim preko tvoje uspomene Kao linija od plamena. Idemo po kiši, A ljubav blešti kao zlatnici u vodi. Kiša ide kroz san i noć. Treba uvek gledati lepu kišu na licu Koja je bolest naprašena zvezdama ljubavnika. Treba uvek voleti na kiši Koja je lice iz pisma samoubice. Kiša potpisuje vatru Tvojom životom A mojom smrću.

PETAR T. BOŠKOVSKI 10-74589239 suvodolica

Gledano sa strane izgleda kao da niz njju potiče zelenilo šume Ali evo sišlo je u to korito manje kamenje iz jaruga i ispilo ga do kapi Sunce je sasvim zapaljeno padaju komadi plamena na oklop kornjače Jedna zmija proleće uzdignute glave za preplašenim gušterom Zavišajim u četiri prsta nadoživim poplata udara u bregove nikoga nema nikoga nema Čudni mozaici po pesku pamte poslednji zabor ali to nije nikakva uteha Samo plač oblaka moći će da povrati njenu presahlu nadu.

STOJAN TARAPUZA 10-74589751 molitva za boga kiše

Iznad brda s one strane Nešto crno nadolazi Pralomite se Nebo Na ovo grumenje jalovice Kišu i seme što želi Do golog plavetnata spusti se I nebu Od danas do tebe Od tebe dovde Vetar sva rukama vezati Zilavošću da potечеš Neboleštinom čemo te čovečiti Zvezdana plaveti Putem koji se kroz krv razgoluje Spusti se naniže Zbog jednog molar Koje u nama nadolazi Bog kiše će te rasplojiti Zemlju ovu da oplodiš Život da se zamesti Spusti se naniže na tvojim stopalima Vreme ako zabubnja Njime da nas ispuniš Ponovo čemo iskitjati.

● VELJKO RUSI:

Ja mislim da je drug Zika Berisavljević dao dosta preciznu prijedbu. Naime, ono što sam govorio, s obzirom na vreme, dosta vidi u vazduhu, a mislim da je on već svojom debatom dao dopunu. Drug Zika Berisavljević želi da kaže: sa jedne strane imamo jedan princip depolitizacije, koji ima svoju iskustvenu istorijsku osnovu u jednom revolucionarnom društvu, u društvu koje ima bogato revolucionarno iskustvo. Sa druge strane mi nismo društvo koje živi u svemirskom prostoru, kako u kulturnom tako i u političkom pogledu. Znamo da je i kod nas i vani pitanje birokratizacije i politizacije života fundamentalni problem, ne samo kulturni nego i bitni, egzistencijalni.

Ja mislim da je time zapravo zacrtana naša konkretost i da ne ide za nečim što je nedorečeno, nego za realnom sličicom našeg zbiljanjskog prostora. Ja mislim da istina našeg društva nije samo birokratija, a sve ostalo samo njena fasada. Ja mislim da je to dosta jednostrano interpretacija našeg društva. Isto tako ne mislim da je samoupravljanje, kao ono što bi predstavljalo revolucionarne snage našeg društva samo stvar neke imaginarne budućnosti. Čini mi se da je naše društvo realno baš zbog toga što ujedinjava dva protivstojna, vanklasna elementa koji sačinjavaju unutrašnju društvenu dinamiku i koje bi mogli proviziono nazvati: birokratizam i samoupravljanje. Po mom mišljenju mi smo društvo koje je prvi put stvorilo vanklasnu ali ujedno, generalno, civilizatorsku protivstojnost. Moram još da kažem kada govorim o birokratiji da ja mislim jako negativno o njenoj sadašnjoj funkciji. Ako bi pak govorili o birokratiji istorijski, onda bi stvar izgledala sasvim drugačije. Mi znamo da je revolucija počela sa problemom kako srušiti ono što jeste, dok smo mi na potrazi onoga što još nije. Sve dok neka društvena akcija ima za cilj srušiti ono što jeste, sve dotle mora jedna politička praksa nužno dominirati nad jednom kulturnom ili samoupravnom praksom. Sve dok ne ide za kreiranjem, za otvaranjem i otkrivanjem novih istorijskih mogućnosti, već za tim da se sruši jedna postojeća i sasvim determinirana društvena struktura, sve dotle se zaista ne postavlja u prvi plan „filozofiranje“ nego pitanje jedinstva akcije i eksekutivne moći koji su potrebni za realizaciju sasvim određenog cilja. Tako se u jednom društvu stvara dominacija političke prakse nad ostalim oblicima društvene prakse. Ali koliko je to logično, toliko je sa druge strane apsurdno, potpuno apsurdno govoriti o stvaranju jednog novog višeg kulturnog društva na osnovu politizacije kulture, odnosno društva, jer danas se nalazimo u potpuno drugoj situaciji, kada treba ići nepoznatim putevima.

● ŽIKA BERISAVLJEVIĆ:

Izvinjavam se što ponovo repliram drugu Rusu. Ali, slušajući njegov odgovor ja se osećam kao na ljuštici: čas se sa njim slažem, čas — duboko ne slažem. Čini mi se da se (ako se izuzme ono što, možda, otpada na moju nesposobnost da ga shvatim), ovo rezultira i iz toga što je on sam prilično protivčudan u nekim bitnim stvarovima.

Prvo, ne može se po mom mišljenju reći za Program Saveza komunista ono što je rekao, jer je to pokušaj potpunog izvlačenja na polove nečega što nije do kraja razdvojeno. Za mene, naime, Program je i suma sasvim praktičnih ciljeva, i vid realnog planiranja neposredne budućnosti, pa u tom smislu i vid planiranja buduće istorije, a nije samo „sredstvo komuniciranja“, i nimalo mi ne smeta što to nije. Naprotiv. Dalje, i sam mislim da zvuci protivčerno kada se kaže da se Program jedne političke partije zalaže za depolitizaciju društva, a tu depolitizaciju shvata kao svoj društvenopolitički cilj. Ali, ovo je samo prividan paradoks: mnoge protivčnosti, koje postoje u realnosti, Programom su, razume se, odražene, ali u njihovoj dubljoj uzajamnoj povezanosti. To su, dakle, protivčnosti koje Program pokušava da razreši ili prevaziđe.

Drugo, ja zbilja ne mislim da se argumentovano može i da ima realnog osnova tvrditi da je proces depolitizacije u naše

vreme stvarno moguće praktično realizovati bez instrumenata politike. Po mom mišljenju, još uvek u jednom etatiziranim, političkom društvu, kakvo je ovo danas, i kakvo će još duže vremena svakako biti, i sama borba za samoupravljanje predstavlja političku borbu progresivnog dela društva za stanje manje društvene politizacije. To se odnosi i na kulturu, jasno, i otuda mislim da ono što drug Rus zahteva nije baš realno, niti je teoretski osnovano. Naravno, je se izvinjavam drugu Rusu ako ga nisam dobro razumeo. U stvari, voleo bih da je stvar u nesporazumu, ali — bojim se da nije.

● JAGOŠ ĐURETIĆ:

Za diskusiju sam se javio u trenutku kada još nisam znao šta će drug Berisavljević reći u svojoj reči, a slučaj je hteo da je on upravo već rekao nešto od onoga što sam i ja nameravao da kažem, te bih želeo da se samo nadovežem na već za početku polemiku. Odmah da priznam da i mene progoni strah da i ja nisam shvatio u celosti smisao, maločas iznete, koncepcije druga Rusa, a njegov tretman politike posebno. U jednom trenutku mi se učinilo da drug Rus ide čak za odbacivanjem političke upokse. Kod problema politizacije i depolitizacije društva, o čemu drug Rus ovde govori, prethodno je pitanje, a i veoma važno, šta ko pod tim pojmovima podrazumeva. Ovde je, rekao bih, veoma bitno upravo to pitanje ko će demonstrirati politiku i političku vlast u društvu; tj. bitno je to da ta politika ne može biti monopolno demonstrirana od strane jedne grupe ili kategorije ljudi sa isključenjem onih na koje se ta politika odnosi. To predstavlja pozitivno određuje politike, perspektivu njenog realnog nuzmaniziranja i smisao poznate Marksove ideje o revandikaciji države.

Poznata su i meni Marksova shvatanja problema demokratizacije politike na koja se drug Rus poziva, i jasno mi je da to nije neka prvonačelna stvar u konstituisanju socijalističkog društva, ali je Marks upravo u analizi Pariske komune oao i sam svoju, inace veoma značajnu, koncepciju demokratizacije politike, te je apsurdno ovaj problem zaobiti ili ga pokušavati u drugu ruku. Ovo još više doprinosi na značaju ako bi i prihvatili tezu koju je maločas drug Rus i sam postavio da „funkcija stvara ovakve“.

Druga moja primedba tiče se karakterne kvantitacije programa SKJ i njegove okrenutosti ka onome šta treba da bude. Neprimativajva je, name, teza druga Rusa iz koje prouiče da nije moguće vratiti bilo kakvo realno planiranje istorije; tj. neodrživa je tvrđnja da Program SKJ nema takve amocije i da on na to ne može realno prenevovati. U suprotnu, po čemu ti ona ovo, zapravo, program? Ne oti tu dva grupe: prvoukretnost? Socijalizam, kao takav oruvstveni sistem u kome su pro nađeni autentični principi njegovog konsultovanja u cilju, uglavnom bezobnog i uspešnog, prevladavanja stihnosti i anarhichnosu oruvstvenog razvoja, upravo po svojoj najuobroj logici prepostavlja inogucnost makar diagog i globalnog planiranja svoje istorije, uostalom, u tome, po mom mišljenju, i leži smisao i praktična svrna utvrđivanja zakonitosti u istorijskom razvoju društva, a to očigledno mora imati veze sa marksizmom. Još manje je najzad prihvatljiva tvrdnja druga Rusa da Program SKJ ne postavlja cilj razvoja društva u kome se ostvaruje. Izvinjavam se, ali takva tvrdnja pomalo vuče na onu čuvenu Bernštajnovu kritiku: „Cilj je ništa, kretanje je sve“.

● JOSIP SENTIJA:

Pošto se drug Rus u svojoj diskusiji dotakao pitanja društvene strukture, a teze koje su pred nama takođe govore o pitanju društvene strukture, ja bih molio drugu Rusu, da ako je moguće obrazložio svoje shvatanje društvene strukture u nas, jer on kaže „mi smo još uvek po svojoj generalnoj strukturi elita, bila ona političkog ili ekonomskog karaktera“. Kako je odlučno za razumevanje ostalih teza drug Rusa, njegovo shvatanje ili razrađivanje shvatanja problema društvene strukture, smatram da bi bilo neophodno da pruži objašnjenje u tom smislu.

● VELJKO RUSI:

Ja sam malo iznenaden da drug Sentija nije shvatio moje teze, jer ja mislim, prvo, da su napisane jako jednosmislene, a drugo, mislim da je i naša praksa jako jednosmisljena. Mi još uvek govorimo o avangardi, o subjektivnim snagama istorije. Pitanje je, da li je ta avangarda još nužna ili ne. To je jedno pitanje. Ja u to pitanje zadržao, ali činjenica je da ta avangarda postoji i da je za nju faktički vezana društvena struktura, koja dakako nije u skladu sa planiranim društvenom strukturuom kakvu predviđa novi Ustav. Te razlike naravno nisu plod moralne hipokrizije, nego realna razlika između sadašnjosti i budućnosti, jedan okvir kojim je određen naš proces od danas do sutra.

● PETAR BOŽIĆ:

Ja bih se vezao za jučešnju diskusiju o kulturnoj politici i za ono što je već drug Rus rekao, da je, više potrebno govoriti o tome, ne ko predstavlja kulturu politiku, nego šta kulturna politika u suštini jeste kakve ima konsekvence, i o tome bih hteo da kažem nekoliko stvari. Na jučešnju diskusiju bilo je reči o tzv. aristokratskoj kulturi i narodnoj kulturi. Ja ne bih prvu nazivao aristokratskom, jer u tom okviru kulturu u našem društvu više nema nikakvih funkcija, a nazvao bih je pre reprezentativnom kulturom, a na drugoj strani imamo kulturu širokih narodnih masa ili narodnu kulturu. Drugo, hteo bih postaviti pitanje kako deluje kulturna politika na kulturu, na obe grane kada ta distinkcija postoji, a osim toga hteo bih objasniti zašto i gde su uzroci da kulturna politika deluje dezintegracijski na kulturu, kao što sam postavio tezu i juče. Kulturna politika je manipulacija sa ostvarenim datim duhovnim dobrima. To znači da data duhovna dobra daje potrošaču na upotrebu a da bi mogla uspešno kalkulirati i upravljati njima, potrebno je da ih savlada. Savladavanje i kontrolisanje tih dobara zahteva da ih uzme iz celine, oduzme njihovu vlastitu dinamiku. U tom trenutku kulturni političar ima na raspolaganju delove kulture, koje je osiromašio i oslobodio vlastite dinamike i pretvorio ih u predmete, kojima može da manipulira. Dakle, ovim postupkom ostvarena je dezintegracija kulture — razbijanje njene celovitosti i podela na delove.

U ovom kratkom pokušaju analize hteo sam objasniti samo funkcionisanje kulturne politike, a sada nije važno ko izvodi kulturnu politiku, a ja kao stvaralac ne mogu da se udaljim od toga, samo bih hteo pokazati konkretne posledice ove dezintegracije. Kulturna politika ne ukida vlašničko shvatanje društva, jer proizilazi kao jedan od faktora vlašničke situacije. U ranijoj analizi pokušao sam objasniti jedan od osnovnih elemenata koji omogućavaju kulturnu politiku, name, savladavanje kulturnih dobara, znači vlašništvo nad njima. Onaj koji njima vlada to sam i ja, kao stvaralac, jer kao stvaralac ne mogu da se izolujem od toga kod raspodele, ostavlja sebi veći deo vrednosti a to je vlašnička podela i znači da ovaj postupak ne ukida vlašničko društvo nego ga produkuje; zbog ovakve situacije stvaraju se vlašnički oblici kulture i to možemo nazivati aristokratska ili reprezentativna kultura. Reprezentativna kultura ostaje apstraktna jer je jedan deo dezintegrirane kulture, nema svoj akcioni radius i ostaje u zatvorenom krugu umetničkih stručnjaka, a narodna kultura, isto tako, jer je više sužena na tehniku prosvetiteljskog aktivizma. Takodje dezintegrirana kultura ne može sudelovati u promeni društva jer ostaje unutar okvira vlašničkog društva. Menjači ga ne može, jer ne može sudelovati u integraciji društva, ne stvara dalje podržava njegovu dezintegraciju, ne stalje onu dinamiku koja bi dovodila do ukidanja vlašničkog društva, nego je sva njena funkcija variranje raznih oblika dezintegrirane situacije na kvalitetno istoj ravni.

Samo bih se vratio na vrlo konkretnu činjenicu. Narodna kultura, name, tzv. narodna, bila je prosvetiteljskog značaja. To sam spomenuo u jučešnjoj diskusiji, hteo bih danas ponoviti kako izgleda to variranje raznih oblika dezintegrirane kulture. To možemo videti na konkretnim primerima. Prosvetiteljska društva koja su

imala u prošlosti svoju nacionalnu funkciju zamenila su massmedia, kao što su televizor, radio itd. Na granicama, recimo, u predelu Slovenije, zamenila su ta društva italijanska ili nemačka televizija, to se događaja i u Primorju, na Gorenjskoj i Stajerskoj, gde ljudi vladaju nemačkim i talijanskim jezikom, a njihova televizija je mnogo atraktivnija od naše. Tako je došlo do apsurde situacije, da narod koji se borio protiv ekonomski i duhovne nadvlasti Italijana apsorbuje ovaj duh, a pošto su ova sada massmedia — najmlagradjanski duh popevaika „Milva kultura“ i slično. Opet možemo govoriti o prosvetnoj politici i daljoj dezintegraciji i čitavom procesu s kojeg smo mogli videti kao analize funkcije kulturne politike. Njihova delatnost nije kontinuirano kultiviranje narodnih masa nego slučajno organizovanje nekoliko proslava godišnje koje imaju više reprezentativni i propagandni karakter.

Kulturna delatnost ostala je u centrima sužena na otocike. Njeno značenje je sekundarno — jer je baš element reprezentacije onaj koji je karakterističan. Kao što je u prošlosti reprezentovala postojanje nacionalnih bitaka, tako reprezentuje danas postojanje naše društveno-revolucionarne borbe. To je njena funkcija — koja je naravno sekundarnog značaja — a degradacija i ove funkcije dovodi do tako imenovane aristokratske kulture.

Ovakve konsekvence ima kulturna politika — manipulacija. To znači da proizilazi u naravi svoje funkcije iz istorijske dezintegracije društvenog zbiljanja. Njznoo ukidanje kao ukidanje ove istorijske aliencacije je samoupravni proces kao jedina društvena perspektiva. Samoupravni proces ukida i sve te konkretne konsekvence, koje sam naveo. Umesto stihničkog i neografičnog — znači anarhičnog manipuliranja sa njenim posamernim delovima stvar se nova socijalna dinamika koja uslovljava svoju vlastitu integraciju, a time i integraciju društva. Dakle, ovaj samoupravni proces je stepenica s koje se jedino može prelaziti ovaj okvir, okvir vlašničkog društva i ukidanje njegove deformacije.

● TRIVO INDIĆ:

Ja vidim da je problem u istorijskim relacijama, u jednom naporu da prevladamo ideološko siromaštvo naše i to ima svoje važnosti, međutim, mislim da je jasan zahtev kulturne politike koji prihvatamo, name, da ne treba da postoji nikakva razlika između reprezentativne govoreć. Božićevim terminima, a narodne kulture, kulturne narodnih masa. Elementi deformacije prave kulturne vrednosti rajdaju se i tako što će se povlađivajući lošem ukusu jednim prošlim ukusom, ukusom koji ne može da se uporedjuje sa onim što bi mi želeli i što bi sebi postavili kao cilj kulturne politike. I pošto verujem da postoji teorijsko rešenje, mislim da je stvar kulturne politike da ga realizuje time što se može vrlo lako, ako je reč o televiziji, izbaciti sa programa Kralja i Muzej voštanih figura, što je upravo produkt ovako primitivnog shvatanja odnosa između reprezentativne i narodne kulture, koje smeta njihovoj punoj integraciji. Mislim da je jedino teorijsko rešenje koje je moguće to da ona, tzv. reprezentativna kultura, treba da bude i masovna kultura i obratno, i u tome je element socijalizacije same kulture.

● MILAN VLAJČIĆ:

Već dva dana ovde vodimo veoma interesantne razgovore. Mogu i moram da kažem da me mnoga izlaganja podstiču na reagovanja, da me izazivaju da o tim pitanjima ponovo razmislim. Tema našeg trodnevnog sastanka jeste — aktuelni problemi naše kulture. Međutim, da li zbog kratkog vremena kojim su ovi razgovori omeđeni, a videćemo da li će se po podne i sutra to nadoknaditi, mi se više bavimo kulturnom politikom, nego problemima kulture. Tu činjenicu ne smemo protumačiti tvrdnjom da je kulturna politika osnovni problem naše kulture, već sklonošću učesnika ovog razgovora da poistovete kulturnu politiku i kulturu. Stoga moram da podsetim da kulturna politika kao pojam, ne iscrpljuje fenomene i stihinu kulture, da su to dva plana koja se međusobno ne

poklapaju i da, iako je nesumljivo da sva ko književno delo, da svaki umetnički akt pripada izvesnoj kulturnoj politici i donosi implicitno principe njoj u prilog, ne treba podležiti blagoj sofistickoj koja ova dva pojma potpuno izjednačuje. Ne vidim da čemo ispraviti svoj zahtev da se ova dva pojmova provedeno ovdje u ovakvim, recimo interesantnijim razgovorima o opštim principima kulturne politike, a zaobiđemo ono što je osnovno pitanje kulture danas, ma gde ga videli i ma kako ga tumačili.

Hocu da kažem da kulturnu politiku možemo označiti, da pojednostavimo malo tezu Trive Indica, kao tehniku određene akcionog programa kojim se organizuje kulturni život sredine, kojim se potpomaže mogućnost rasprostiranja kulturnih i umetničkih vrednosti, i da ne povlađam šta sam sve rekao u tezama koja su objavila „Polja“ br. 67, što smatram da je osnovno i što bi trebalo na kraju krajeva da bude opšte mesto ovih razgovora. Međutim, kultura je ustinu proces, delovanje stvaralaca kulture u okviru društvenih i životnih intenziteta epohe, i stoga razgovor o kulturi mora uključiti razgovor o vrednostima. Kada smo planirali Stražilovski susret, nas mladih koji se bavimo kulturom bilo da je i sami stvaramo, bilo da smo na neki posredni način u nju uključeni, mi smo mislili da u razgovoru i veoma konkretno iznesu u okviru društvene vrednosti danas, da o njima raspravljamo, a da se manje gubimo u apstraktni debat o premissama socijalističke kulture, što je osobito važno pitanje, ali manje podesno za ovakva debata improvizovanja, a više kao povod ozbiljnijih pisanjih studija. Zato smatram da bi valjalo što češće da iznosimo šta su kulturne vrednosti danas i da ih sagledavamo u kontekstu date kulturne politike. Ali o tom nešto kasnije.

Jedna sugestija i jedna tvrdnja provali se od juče kroz mnogo izlaganja, a to je deviza: kulturna politika stvaralacima. Čini mi se da je u parolu u svojim tezama lansirao Slobodan Novaković, a eksplicitno je prihvatio drug Milan Milić. Mislim da o ovom pitanju moramo razgovarati što preciznije na što potpuni način. Šta znači: kulturna politika stvaralacima? To znači da i u oblasti kulturne politike treba istrajati sa sprovođenjem principa društvenog upravljanja i principa samoupravljanja. Dokle se u tome stiglo kompleksno je pitanje, samo, kada se kaže: kulturna politika stvaralacima, to znači da samim neposrednim stvaracima umetničkih vrednosti treba da brinu o kulturi. Pošto se stvaranje ne može sasvim razlučiti od kulturne politike, ne može se insistirati na distinkciji kulturnih stvaralaca od kulturnih političara (izvedeno iz pojma kulturne politike) i političara, ali ono što zhteavamo od ljudi koji su političari, koji iz te oblasti brinu o kulturi i koji iz te oblasti pokušavaju da usmeru kulturne procese i vrednosti, jeste da utiču na rast kulture kao stvaralaca, koliko se to može kulturnom politikom (a u pozitivnom smislu se ne može mnogo, ne onoliko koliko u negativnom), dake očekujemo od političara, kao i od svih, da se u kulturi i sa kulturom oplođe kao stvaralci. To znači, između ostalog: da osećaju idejnu odgovornost u okviru osnovnih pretpostavki kulturnih vrednosti o kojima je reč. Upravo ovaj element nije dovoljno izražen u radu organa društvenog upravljanja u kulturi. U njima je podela odgovornosti mahom dovela do toga da se odgovornosti podeli u kulturu i politiku, a trebalo bi, kao što nas je podsetio vasprični Vlada VIG, da pomoćno odgovornosti. Ako odgovornost više ne leži na jednom čoveku koji će dekretom odlučivati, ako odgovornost leži na organima upravljanja, na skupini kulturnih radnika, umetnika i radnih ljudi, to znači da svako od njih mora udvostručiti odgovornost koja se ne može podeliti sa strane, a nikako da ti problemi dobiju ja van karakter, da se ostvari atmosfera javne kritike i argumentovane borbe mišljenja, da se ne gubimo u sličnim paradoksalnim primerima: odgovornost nečijeg stava vidim u javnosti istupanja pri komu odlučuje autoritet argumenta a ne apriori autoritet političke i društvene funkcije...

● RADOVAN VUČKOVIC:

Smatram da su ovi naši razgovori bili u izvesnoj meri jednokratni i da se nisu šire upuštali u ostala pitanja koja se postavljaju pred jednu takvu temu kao što je ova o problemima naše kulture.

Imajući u vidu koliko je velika uloga književne kritike u kulturi jedne naroda, mislim da je potrebno nešto reći i o tome. Izložicu ukratko stoga ono što sam o tom pitanju napisao u svojim tezama.

Kad je reč o kritici, polazim od pretpostavke da ova mora da čini neku vrstu posrednika između umetnika i društva. I zato je ona i daleko moralno odgovornija pred društvom od čiste umetnosti i njena uloga u usmeravanju kulturnog delovanja veća, ali i zadaci su joj i čisto praktične prirode.

Našoj savremenoj kritici prebacuje se da je nemarksiistička, slaba i krivac za celokupnu situaciju u našem književnom tržištu. A da li je to stvarno tako? Da se ipak kod svih tih ostrih prigovora na adresu kritike i kritičara ne zaboravlja ipak jedno: ono što se krsti pojmom kritike jednog vremena i podneblja nije samo i rad nekolicke kritičara od vrednosti, nego ceo jedan duh i klimat delovanja svih kulturnih institucija i njihovih posrednika?

Jedan savremeni kritičar, iako je svestan da postoje izvesni nezaobilazni principi i merila s kojima nužno mora prilaziti delu i koji ga prisiljavaju da u ovom traži neke humane razloge i u najgornjem gustišu eksperimenata forme traga za silom jedne harmonije što je u osnovi svakog stvaranja, ipak se zbuja u trenutku kad se nađe sukob sa finijim deljima ktiva jednog dela, sa njegovom žitom i nepovijljivom stvarnošću i kad treba da na osnovu njih izrekne neki sud o ovome. Šta da uzme kao merilo vrednosti? Zar nisu svi estetski principi koji su ranije estetske i kritičke teorije isticale kao nepogrešive, stavljeni pod znak pitanja? Zar nisu to neke grube sociološke pretpostavke socijalističkog realizma?

Nalazeći se pred ovakvim pitanjima naša savremena kritika, kao što joj se to često dešavalo i u prošlosti, otišla je u dve vrste krajnosti: ili je poklonila isuviše poverenju sebi, ličnom utisku i subjektivnom retorikom nadahnuću, ili pokušala da se isključi iz ličnog sudelovanja i prepušta se suhoj objektivističkoj i naravno registraciji koja se često svodi na pozitivističko opisivanje književnog teksta. U drugom slučaju, zbog preteranog usredsređivanja na metafizičke i tehničke probleme dela, gubila se mogućnost moralnog delovanja i odgovornosti kritičara, a u prvom, ova je izneveravala. Zato mislim da je ličnost kritičara i ne njegovi principni ili neki drugi odnosi koji su u književnosti i kulturi našega vremena. Danšnji trenutak naše literature i traži zapravo baš tu strasnu i potpunu i znatljivu ličnost kritičara koja poseduje istovremeno prefinjeni osećajno-saznajni i percipitivni aparat što je u stanju da napipa najviše i najfinije i prave vibracije u književnom tekstu a ujedno nosi i sebi jedan nepisan kodeks ličnih moralnih načela. Jer, kritičareva ličnost isto je toliko osetljiv i medij kao i samo delo. Njihovim dijalektičkim i analitičkim prožimanjem nastaje svaka prava kritika. Zato su etički, estetski, psihološki i gnoseološki aspekti kritike i nedeljivi u ličnosti kritičara. Kako je krupan napor da se iznađe ono što se naziva lepim delom, isto je toliko gosećano i težnja da se spozna, donkućeno i osećano uobičaj u vidu objektivnog suda. Čim se ti elementi kritike ne nalaze u saglasnosti u kritičarevoj ličnosti, on da je to znak da nešto nije u redu sa njim samim. Besmisleno je stoga usvajati razgraničavanja kritike na usko specijalizovane vrste. Ako je ličnost kritičare naglašena jedna strana ovog aspekta, to je i znak da se ostale moraju podrzumevati. Kritičar je onaj koji traži, voli i procenjuje — on je ličnost i mora biti ličan i u pristupu delu: ličan i kompletan.

Prihvatajući nekoliko istina o delu kao o nužno estetičkom i humanom korelatu, on se mora dalje sam, imajući pred sobom lične orijentire i ubeđenja, ostanuti u svetlu „knjige i književnosti“, u osvajanje i potvrđivanje vrednosti koje vidi bolje od ostalih. Ili, kako to dobro kaže talijanski marksistički kritičar Đuzepe Petronio: „Reči da su u nama već živi, i da već počimaju da se manifestuju u delima, zahtevaju koje smo potkrali, znači reći da se u nama formirao jedan novi ukus, ne toliko teoretsko shvatanje umetnosti izraženo u formulama ili filozofskim šemama, koliko jedno nepromišljeno prečutno shvatanje, koje se izražava u našem opredeljivanju za izvesna dela, vekove ili škole, u izgradnji novih tablica vrednosti koje se stvaraju u nama“.

Zato mislim da nije potrebno jednoj marksističkoj kritici davati formule i propisivati šeme. Smatram da samo dijalektička misao kritičareva o nešmatskoj strukturi dela. I to nije formula nego uvek konkretna sposobnost čovekovog bića i svesti da dostiže ljudsku stvarnost i u njenom naloženom vidu. Da se pogodava delu i ovo dijalektički i analitički okvirava. A takve kritike bilo je kod nas i do sada. A ako se ona nije dovoljno osećala, to nije toliko njena stvar, koliko nekih dubljih razloga koje ovaj skup pokušava ovdje da sagleda i analizira.

● MARIJAN KRAMBERGER:

Drugovi, čini mi se da je ovaj naš skup pun recepta o tome kako ćemo eliminisati bilo kulturnu anarhiju bilo društveno kontrolu nad kulturom. Ja bih učinio nešto drugo, progovorio bih nekoliko reči kao posmatrač o objektivnoj dijalektičkoj

situacije kulturne politike i kulturnih političara, s jedne strane, i s druge strane, o situaciji samih stvaralaca.

Da počnemo od političara. U čemu je, sasvim uprošćeno, njihova dijalektika? Oznata je stvar da kulturna politika svakog društva, a posebno još kulturna politika jednog društva koje forsiramo, gradi ekonomsku bazu socijalizma, naginje tome da bi ovu mogućnost što bolje iskoristila; takvo društvo, sasvim prirodno, želi da mu se investicija u kulturu što brže isplati u vidu objektivnog aktivističkog i reklamnog efekta i rezultata.

Međutim, šta se dešava? Što se jače ispoljava ta težnja, to se ostrije ova kulturna politika sukobljava sa istinom o datoj stvarnosti. Svi znamo kakvi su rezultati socijalističkog realizma: pad kvaliteta, indiferentnost ili hipokrizija stvaralaca i pu blike, a prije ili kasnije neminovno i otpor protiv lakiranja i laži, pravi kult otpora prema bilo kakvoj kulturnoj politici u ovom smislu reći. Znači, što više društvo zloupotrebljava ovu mogućnost da politički onemogućava istinu koja mu ne ide u račun, to je veći afront prema njemu u kulturnoj politici, to više dakle sebi stvara poteškoće; i obrnuto, što je našle društva nad istinom manje presudno to je manje i trvenje u njegovim odnosima sa kulturom. Zaključak: granica političke moći društva nad kulturom je istina o njemu, preko nje društvo barem trajno ne može.

Mislim da se načelno svi slažemo šta treba mi da uradimo u ovoj situaciji. Treba prvo da agriramo u ime istine o našoj stvarnosti. Ako idemo u istinu pronasći, nikakva kulturno-politička protivakcija je neće moći permanentno onemogućiti. Ima čemo naravno prilično mnogo privatnih nepriljatosti, otkrivanje istine će se odugovlačiti, ali samo to i ništa više. Linija naše kulturne politike od 1948. godine pa na ovamo je u stvari i neprekidnog postepenog odstupanja od besmislenog nastajanja nad istinom u pravcu traženja jednog modusa videnja prihvatajući za obe strane. Za ovih 15 godina kultura kao istina je izvojevala mnogo značajnih pobjeda.

Ali ipak, da pogledamo i drugu stranu ove situacije, istina je izvojevala manje pobjeda nego što bi teoretski mogla. Na ravno, svaki kulturnik po pravilu veruje da je baš on pronasao istinu i smatra da zato ima pravo na potpunu autonomiju u traženju nje, u ime ove istine beskompromisno odbacuje svaku društvenu kontrolu. Međutim, takva konačna istina o jugoslovenskoj stvarnosti, mislim da se svi slažete, nije još pronasena. Ima delimičnih uspeha, ali ima i mnogo traženja koje se gubi po čorsokacima, rezultata koji predstavljaju neistinu, laž, ili kako bi kulturni političari kazali, korov među pšenicom ko ji stvarno treba istrebiti. A zašto, opet nije tajna; zna se, radi naše kreativne nemoci.

To je sad istina o nama, ne one velike programatske reči kojima se ovde usveliko razbacujemo, nego ova dijalektika lično poštenje akcije u ime istine i naše čovečanske nepotpunosti zbog koje je ta akcija više puta možda neuspešna nego uspešna, radi koje je možda više puta kulturna politika bar delimično u pravu u odnosu prema nama nego mi prema njoj. Još jedanput, ne poznam nikakav univerzalni recept kako bismo mogli eliminisati bilo kulturnu politiku bilo autonomiju kulture, ali smatram, da je za mene kao stvaraoca, i ako mogu da govorim u ime drugih stvaralaca, stvar prilično prosta. Mi ne možemo drukčije nego da pokušamo da realizujemo ovu sansu, ovu mogućnost, i da tražimo istinu o nama i našoj stvarno-

sti, jer bez takvog traženja ne može niko od nas da zamisli svoj život, bez obzira na sve posledice. Ali, da li čemo ovu istinu naći to ne može niko od nas da kaže i da tvrdi.

● MILAN VLAJČIĆ:

Pošto sam malopre oduzeo dosta vremena, imam samo jednu napomenu. Pomoću ono što sam na kraju juče raspravljajući diskusije sugerirao kao realnu podlogu za razgovore: pošto su ovdje sakupljeni urednici i saradnici deset jugoslovenskih redakcija od kojih svaka ima svoj kulturni program u radu, a svi mi učestvujemo u stvaranju kulturnog i društvenog profila tih časopisa i listova, da razgovaramo o tome kakve su naše teškoće i naše mogućnosti, kako se u svakodnevnom radu susrećemo sa aktuelnim kulturnim problemima i gde oni izbijaju. Mislim da bismo ta ko, na planu neposrednih iskustava i delovanja lako izbegli opasnosti uopštene improvizacije i izbegavanje pitanja naše sopstvene odgovornosti. Koliko sam upućen, to je isto tako bila jedna od niza intencija ovog susreta.

Izreću samo još jednu svoju opasku o prirodni stvaralaštva mladih u literaturi. Za poslednjih nekoliko godina u srpskoj literaturi javilo se nekoliko izrazito talentovanih literata-prozaista. Navešću samo Mirka Kovarča, Filipa Davida, Danila Kiša, Branimira Šćepanovića, Vladu Stojšića... Ono što karakteriše prirodu i usmerenost njihovih radova, odnosi se uglavnom na sve njihove vršnjake koji u ovoj oblasti pokušavaju da se ostvare, i ne samo na njih već i na pretežni deo onih starijih pisaca koji se još uvek sa uspehom oporavljaju u dvoiskom poslu pisanja. Talentovano pomenutih mladića je neprikosnoveno, ali ja ovog puta skrećem vašu pažnju na nešto drugo: na činjenicu da je kod svih njih tematika veoma uopštena, da su relacije njihovih svetova sa elementima ove naše sredine veoma posredne. Naravno da se to ne može apriori označiti kao deficit njihove književne vrednosti, ali ta stalna težnja ka univerzalnim porukama, ka uobičajenju alegorijskog smisla, ka izbegavanju svih onih neposrednih podataka i činjenica koje potiču iz specifičnu naša današnje društvene situacije, iako se direktno ne sukobljavaju sa osnovnim pretpostavkama umetnosti, nagoni nas da se ozbiljno zamislimo. Eto, voleo bih da vidim kako se Kovarč i Filip David hvataju u koštac sa temama i prob lemmima kakvi su neposrednije vezuju i za nas i za njih. Ali mi takva dela od njih ne možemo naručiti. Jedini način kojim možemo u tom poslu da im pomognemo, jeste da se svi što više potrudimo za povoljniju i stimulativniju atmosferu, a to nije samo posao književne i umetničke kritike.

Na to nas opominje slučaj sa reakcijama na Kovarčevu knjigu. Kad je „Dubišće“, onako poetski apstraktno kakvo jeste i lišeno svih realnih okvira, moglo da pobudi onakve nekulturene ispaide i političke insinucije ispaljene bez ikakvog razloga i u suštini promašeno, šta li bi tek bilo da je Kovarč doista napisao knjigu o ljudima kakvi su nam se sami naslikali. Ali nije sve u tome. Jedan drugi visokotiražni list („Sport i Svet“) uglednog novinsko-izdavačkog preduzeća („Borba“), prihvata haksku da mladog pisca i na svojim stranicama donosi ispitivanje koji potpuno kompromituje kulturnu politiku koju list tobož vodi. Šta da kažemo kad taj list, između ostalog, zloupotrebljavajući demokratizmi našeg kulturnog medija i osnovne premise kulturnog saobraćaja, objavi pismo jednog čitaoca u čijem se naslovu, za jednog našeg izuzetno talentovanog i inteligentnog kritičara, inače za poštenog političkog radnika, nalazi tobož bau-bau pitanje: je li on član Saveza komunista. Čiji su to metodi i kakav je to nivo? Odgovor nije neophodan, ali neka se neko zapita da li je iko na celu ovu kampanju reagovao politički odgovorno i samopregorno.